

Piotr Przemielewski

Filozofia na Areopagu idei, czyli postmodernizm i jego obecność we współczesnej kulturze i sztuce

Studia Elckie 11, 77-90

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FILOZOFIA NA AREOPAGU IDEI, CZYLI POSTMODERNIZM I JEGO OBECNOŚĆ WE WSPÓŁCZESNEJ KULTURZE I SZTUCE

Wstęp

Kościół jako wspólnota – w swoim istnieniu i z swojej natury – rozpoznaje znaki czasu. Niewątpliwie w II połowie XX wieku – po upadku komunizmu – stanął przed kolejnym wyzwaniem – sprostania wymogom epoki, które kwestionowały potrzebę autorytetu, głosiły permissywny etycyzm, relatywizm etycyzny, indyferentyzm religijny, etc. Wnosiły w myślenie współczesnego człowieka chaos i dezorientację – w tej konfrontacji człowiek zdaje się gubić.

Ze względu na potrzebę uprzedzającego reagowania Kościoła na dokonujące się w życiu społecznym przemiany – Kościół musi zrozumieć tę sytuację, zinterpretować ją i dostosować do niej swoje działania. Postmodernizm stanowi swoiste wyzwanie dla Kościoła i chrześcijaństwa.

Postmodernizm jako zjawisko kulturowe posiada dwie, wzajemnie ze sobą powiązane płaszczyzny. Na pierwszej z nich sytuuje się styl życia, mentalność i to wszystko, co charakteryzuje ducha epoki. Na drugiej płaszczyźnie – przedstawia się jako teoria wyrosła na gruncie różnych dziedzin wiedzy – stąd też mówić możemy o postmodernistycznych teoriach filozoficznych, estetycznych, pedagogicznych, a nawet muzykologicznych.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania postmodernizmu w obu jego podstawowych zakresach.

Proces przebiegać będzie w czterech etapach: w pierwszym przedstawimy jego genezę i jego powiązania z kierunkami filozoficznymi. W drugim ukażemy związek zachodzący między postmodernizmem i modernizmem. Dalej określimy główne idee postmodernizmu, aby potem ukazać obecność postmodernizmu we współczesnej kulturze i sztuce.

I. Geneza postmodernizmu i jego powiązania z kierunkami filozoficznymi

Postmodernizm jest zjawiskiem kulturowym obejmującym sztukę, filozofię, naukę i politykę – wydaje się być wielopłaszczyznowo złożony. Termin „postmoderna” odnosi się do kondycji społecznej zamożnych krajów europejskich i krajów związanych z Europą w XX w. Sam termin wskazuje na kontynuację i zerwanie zarazem jako na dwie strony złożonych relacji między obecną a poprzednią formacją społeczną¹. Podobnie, jak w wielu współczesnych określeniach rzeczywistości nas otaczającej (egzystencjalizm, strukturalizm, etc.) trudno o jednoznaczność typu definicyjnego pojęcia *postmodernizm*² – jest on używany w sposób dowolny. Łatwiej więc od próby zdefiniowania zjawiska – podać cha-

Ks. Piotr Przemielewski; kapłan diecezji ełckiej; wikariusz parafii pw. św. Wojciecha w Suwałkach; adres dom korespondencji: e-mail: przemial1@o2.pl

¹ Zob. Z. Bauman, *Socjologiczna teoria postmoderny*, w: *Postmodernizm w perspektywie filozoficzno-kulturoznawczej*, Warszawa 1991, s. 7. Postmodernizmem nazywa się to, co wystąpiło w kulturze po modernizmie europejskim przełomu XIX i XX wieku. W tym sensie byłoby to nawiązanie zarazem i demaskacja nowego kryzysu schyłku XX wieku. Termin *postmoderna* bywa także używany na oznaczenie krytycznej reakcji na modernizm jako plód i wytwór kultury nowocześniejszej. Por. W. Maciewicz, *Filozofia współczesna w zarysie*, Warszawa 1994, s. 248. Terminem *postmodernizm* określa się w filozofii różne nurty współczesnego antyfundamentalizmu, który rezygnuje z poszukiwania fundamentów filozoficznych, chodzi tu zwłaszcza o neopragmatyzm amerykański, którego inspiratorem jest Willard van Orman Quine, a także o francuski poststrukturalizm reprezentowany przez filozofów: Michael Foucault, Gilles Deleuze, J. Derrida, J. F. Lyotard – Zob. J. Kmita, *Dwa nurty współczesnego antyfundamentalizmu filozoficznego*, w: *Filozofia w dobie przemian*, red. T. Buksiński, Poznań 1994, s. 31-44. Tak ujęty przez autora termin – oznacza pewnego rodzaju przewyżczenie modernizmu, a więc ideologii towarzyszącej przemianom przekształcającym tradycyjne społeczeństwa zachodnioeuropejskie w społeczeństwa nowoczesne, industrialne czy kapitalistyczne. Kolejnym określeniem może być – stanowisko krytyków postmodernizmu – którzy odbierają go jako przejaw buntu zachodniego przeciw antropologii chrześcijańskiej i oświeceniowej.

² „...*Postmoderna nie posiada jak dotąd niczego w wyraźny sposób należącego tylko do niej określa ją najlepiej nie to, po czym ona następuje, lecz to, od czego się wyodrębniła: moderna – nowoczesność(...). Postmoderna nie jest tym co istnieje po nowoczesności; jest ona raczej stanem uwikłania w nowoczesność, jako w coś, od czego nie możemy uciec, lecz w czym nie potrafimy już pokładać czy poszukiwać wiary...*”. Zob. T. L. Pangle, *Uszlachetnianie demokracji. Wyzwanie epoki postmodernistycznej*, Kraków 1994, s. 8.

rakterystyczne dla niego cechy oraz tezy, które pełnią rolę dogmatów wiary postmodernistycznej³.

Pomimo istniejących trudności w określeniu zakresu filozofii postmodernistycznej – za czołowych przedstawicieli uważa się Jean – Francis Lyotarda i Jacques Derrida⁴. Podstawowym rysem postmodernistycznego stylu myślenia i życia jest negatywna ocena kompetencji rozumu. Zanegowanie zdolności rozumu ludzkiego jest podstawą uprąmocnienia wielości prawd i zasad moralnych, odrzucenia obiektywnego sensu rzeczywistości, teleologicznej wizji świata, zanegowania zasad jedności i uniwersalności oraz deprecjonowanie kulturowego i społecznego wymiaru ludzkiej egzystencji. Deprecjonowanie intelektu jest podbudowane filozoficznie, chociaż posiada wiele innych źródeł. Myśl filozoficzna ostatniego stulecia, propagując z coraz większą mocą idee antymetafizyczne, przygotowała podstawy do destrukcji filozofii zawartej w poglądach J. Derridy i Gillesa Deleuze’a. Sami postmoderniści filozofowie za prekursorów uznają Fryderyka Nietzschego i Martina Heideggera ze względu na ich wkład w destrukcję metafizyki i J. P. Sarrtra twórcy nihilistycznej filozofii egzystencjalistycznej.

Postmoderniści odrzucają filozofię modernistyczną, przez którą rozumieją wszelkie nurty wywodzące się z racjonalizmu i empiryzmu. Szczególnie krytykowany jest scjentyzm za podporządkowanie się wynikom nauk empirycznych. Według filozofii postmodernistycznej, należy odrzucić pokusę poszukiwania prawdziwego obrazu świata i absolutnych wartości. Niemożność odnalezienia obiektywnego obrazu świata jest w postmodernizmie oparta na założeniu, że nie istnieją absolutne

³ B. Baran w książce *Postmodernizm*, Kraków 1992, ss. 168-208 – charakteryzuje elementy przedstawiające najbardziej kondycję postmodernizmu, określając ją jako: zinstytucjonalizowany pluralizm, różność, przypadkowość i ambiwalencja zrodzona w drodze walki instytucji modernizmu o uniwersalizm, homogeniczność, jedność i jasność.

⁴ Sygnalizowany w tekście problem dotyczy tożsamości myślowej twórców. J. F. Lyotard przez jednych uznawany jest za głównego przedstawiciela myśli postmodernistycznej, gdy inni uważają, że jego filozofia nie jest postmodernistyczna. Jaques Derrida z kolei, nie określa swoich poglądów mianem postmodernistycznych. Zob. Z. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, w: *Postmodernizm. Wyzwanie dla chrześcijaństwa*, red. Z. Sareło, Poznań 1995, s. 10.

kryteria prawdy i dobra⁵. Skoro nie ma żadnego kryterium prawdy, należy przyjąć istnienie wielu prawomocnych prawd. Nie ma więc prawdy obiektywnej. Każdy stanowi o własnej prawdzie⁶. Przyznawane jest powszechne prawo do posiadania własnej filozofii.

Odrzucenie tezy o uniwersalności rozumu przekreśla długą tradycję filozoficzną Zachodu – poszukiwania zasad jedności. Filozofowie postmodernistyczni, negując możliwość odnalezienia jedności, stawiają sobie za cel całkowite wyrugowanie z człowieka wszelkich aspiracji do jej poszukiwania⁷. Negują również wartość wszelkiego prawodawstwa, propagując tezę o zbędności i wręcz szkodliwości dekretowania zasad moralnych.

II. Związek postmodernizmu z modernizmem

Propozycje kultury postmodernistycznej radykalnie kwestionują dotychczasowy porządek, stawiając pod znakiem zapytania losy człowieka i cenione przez niego podstawowe wartości⁸ – stąd też pokusa określenia związku postmodernizmu z modernizmem, w celu ukazania wpływów jednego nurtu na drugi.

Postmodernizm w korelacji z modernizmem wydaje się być jego gruntowną krytyką i zaprzeczeniem, a z drugiej strony jest jego bezpo-

⁵ Odrzucenie tezy o istnieniu prawdy i dobra wynika z koncepcji rozumu ludzkiego, któremu postmoderniści odmawiają cech uniwersalności. Filozofowie ci w ujmowaniu ludzkich zdolności poznawczych wychodzą od idei Immanuela Kanta zakładającej, że pojęcia i kategorie są wytworem ludzkiego rozumu.

⁶ Człowiek jako podmiot działania, pojmując wolność swoją jako pełną autonomię, jako prawo do dyspensowania się od przedkładanych mu moralnych zakazów czy nakazów. Rodowód takiej postawy jest zróżnicowany. Składają się na nią wpływy nihilistycznej filozofii egzystencjalnej J. P. Sartra, skrajnego sytuacjonizmu moralnego, idei nadczłowieka F. Nietzschego, wzgardy dla wszelkiego autorytetu.

⁷ W aspiracjach dostrzegają jedno ze źródeł współczesnego kryzysu społecznego. Stąd J. F. Lyotard stawia postmodernistycznej filozofii potrójne zadania.

⁸ „Postmodernistyczna filozofia podała w wątpliwość fundamentalne kategorie kultury nowożytnej. Najbardziej zaś wstrząsnęła kategorią prawdy, która nigdy dotąd nie została tak poważnie naruszona. Postmodernizm zmusił do przemyślenia niemal wszystkiego od nowa. Postmodernizm jest prowokacją (...). Postmodernizm jest sygnałem całkowitej zmiany mentalności”. Zob. E. Domańska, *Filozoficzne rozdroża historii*, Warszawa 1995, s. 28n.

średnim kontynuatorem⁹. Aby bardziej unaoczyć wzajemne relacje i charakterystyczne cechy (łącznie i różniące systemy) zwróćmy uwagę na przesłanie i główne myśli ideologiczne modernizmu, które posłużą nam pomocą w określeniu punktu wyjściowego dla postmodernizmu.

Do głównych idei modernizmu należały poglądy:

- Zerwanie z przeszłością, kulturą antyku;
- Stan ducha – ironia, potęgowana nastrojami katastroficznymi;
- Autorefleksyjność, czas ucieczki – używki;
- Utrata zaufania do rozumu i poznawalności;
- Przekonanie, że rozum jest niezależny – pełna jego autonomia¹⁰;
- Negacja obiektywizmu;
- Relatywizm poznawczy (każdy ma swoją rację);
- Psychoanaliza Z. Freuda – rozum traktowany jako służa podświadomości¹¹;

Postmodernizm jako kontynuacja (jedna z możliwych opcji) będzie rozwijał te idee w stopniu zwielokrotnionym, bądź – druga ewentualność – negował.

Postmodernizm może również przyjąć opcję kontynuacji i wzmocnienia idei modernistycznych, które przybierać mogą formy:

- radykalizacja tez – silnego wzmocnienia poglądu;
- „krytyczny powrót” – do tego co modernizm zakwestionował – powrót do sacrum – próba odwołania się do przedmodernistycznej kultury, ze świadomością teoriopoznawczą;
- stać na straży idei regulatywnych – bez których człowiek nie może się obejść;
- dążenia do zmiany świata¹² – kształtowania odmiennej wrażliwości.

⁹ Nieścistość we wzajemnym odniesieniu dotyczy kierunku filozoficznego samej filozofii, czy jest to doktryna filozoficzna?; Czy jest to sposób, wzór życia?; Czy jest to nowa epoka?; Czy czas przejścia?

¹⁰ Rozum określa status człowieka – na tej podstawie odwołano się do podświadomości i krytyki. Cała filozofia praktyczna dokonała krytyki kultury – z twierdzeniem nie przystaje ona do potrzeb życia.

¹¹ Konsekwencją było ukazanie człowieka jako bytu nieracjonalnego – spojrzenie takie doprowadziło do rozbicia jedności człowieka [jedność myślenia i działania]. Dokonano fragmentaryzacji podmiotu – na człowieka i jego wytwór.

Dokonując podsumowania różnorodnych form jakie przybrać może postmodernizm wyłaniają się dwa zasadnicze jego odcienie:

PESYMISTYCZNY – apokaliptyczny, dekadenski;

OPTYMISTYCZNY – wizjonerstwo – nowa wrażliwość, uniwersalizacja, ekologia, wrażliwość społeczna, humanitaryzm.

Postmodernizm, rozumiany jako trend zrodzony z wyczerpania wiary, określany również jako twór kryzysowy – posiada swoje idee i ich wyznaczniki.

III. Główne idee postmodernizmu

Podstawowym rysem postmodernistycznego stylu myślenia i życia jest negatywna ocena kompetencji rozumu. Wszystkie pozostałe jego cechy jawią się jako pochodne antyracjonalności lub jako jej wyraz w konkretnych dziedzinach życia¹³.

W ten oto sposób – jako charakterystyczne cechy postmodernizmu – wyróżnić możemy:

- pluralizm kulturowy, kładący akcent na równość, nieokreśloność, niejasność;
- eklektyzm – łączący w jednym, wybrane myśli i idee pochodzące z różnych systemów filozoficznych;
- w postmodernizmie – język staje się narzędziem kreatywności i tworzy rzeczywistość (odjęto mu rolę medium);
- postmodernizm cechuje – nieufność do ducha racjonalizmu – antropologicznej koncepcji człowieka¹⁴;

¹² Forma ta ma w sobie element utopijny – rewolucji utopijnej, zmieniającej świat.

¹³ Zanegowanie zdolności rozumu ludzkiego jest podstawą uprawomocnienia wielości prawd i zasad moralnych, odrzucenia obiektywnego sensu rzeczywistości, teleologicznej wizji świata, zanegowanie zasad jedności i uniwersalności oraz deprecjonowania kulturowego i społecznego wymiaru ludzkiej egzystencji. Por. Z. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, s. 10.

¹⁴ Następuje w postmodernizmie gwałtowna i nachalna degradacja podmiotowości człowieka. Istotnym jej momentem były poczynania dekonstrukcji, odbierające człowiekowi zdolność do nazywania rzeczy i wyrażania stanów świadomości. Jest to odebranie człowiekowi umiejętności poznawania podstawowych prawd o bytach go otaczających, doświadczenia własnej podmiotowości, doświadczenie faktu bycia sobą, doświadczenie radykalnej odrębności od świata rzeczy. Zob. P. Przybysz, *Postmodernizm – kultura utraconej szansy*, t. 3, Poznań 1991, s. 87.

- postmodernizm – cechuje niczym nieskrępowana wolność¹⁵ (od nie do);
- rozluźnienie więzi osobowych¹⁶;
- cechuje przeciwwaga obowiązującym zasadom¹⁷ – tzw. „tyrania zasad”;

¹⁵ W taktyce działań postmodernistycznych dokonuje się to za pomocą dekonstrukcji. Jest ona zamaskowaną formą charakterystyczną dla liberalizmu walki z centralizmem i totalizacją. Obejmuje zarówno antypozycjonizm Derridy, jak i myślenie rozproszone Lyotarda, a także to, co zwykło się określać jako ironię Rorty’ego. Skutkiem jest sprowadzenie człowieka do bytu raczej mówionego niż mówiącego. Przejawia się w ten sposób brak wiary w ostateczne odczytanie tekstu. Stąd dekonstrukcja musi być wyłącznie burzeniem, rozkładaniem na drobne elementy, „czytaniem pod prąd”. Tylko wówczas da się dokonać likwidacji terroru zaprowadzonego przez stosowanie się do utartych wzorów i zasad komunikacji społecznej (dekonstrukcja obejmuje nie tylko dziedziny krytyki literackiej i filozoficznej, ale również w systemy polityczne. Charakterystyczne jest podejmowanie walki z centralizmem i przymusową socjalizacją. W tym celu postulowane i zawierane są sojusze z mniejszościami narodowymi, seksualnymi, językowymi). Por. Z. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, s. 34-36.

¹⁶ Postmodernizm, dostrzegając problem zagrożenia indywidualnego człowieka, postuluje rozwiązanie tej kwestii przez lansowanie idei maksymalnej wolności. W ten sposób dokonuje się tak bardzo charakterystyczna dla naszej współczesności i typowa w konsekwencji dla zwrotu antropocentrycznego – absolutyzacja wolności. Przybiera postać utopijnego wyłaniania się porządku społecznego z chaosu nieskoordynowanych i przypadkowych działań. Tak jest u R. Nozicka w jego analitycznej utopii wolnego społeczeństwa zbudowanego na zasadzie swobodnej wymiany dóbr, nieograniczonej dobrowolności uczestnictwa w instytucjach społecznych i absolutnego równouprawnienia wszystkich wartości. Podobnie u J. Lyotarda, który głosi wiarę w zdolność ludzi do samoorganizacji, swobodnego kształtowania własnego życia, z pominięciem klasycznego dylematu współistnienia dwóch jednostek w sposób całkowicie wolny. Zob. P. Przybysz, *Postmodernizm – kultura utraconej szansy*, s. 95.

¹⁷ Znamiennym rysem współczesnej cywilizacji jest powiązany z hedonizmem permissywizm. Wszystko jest dozwolone, o ile tylko stanowi efekt wolnego wyboru sprawcy. Odniesieniem do tematu referatu jest teoria – postmodernistyczna filozofia moralności, podważająca globalnie etykę. Jej teoretycy nie zajmują się konstruowaniem własnego systemu moralnego, nie podważają zasadności takiego lub innego rozwiązania – stawiają sobie za cel destrukcję etyki. Odrzucenie zasad nie będzie prowadzić do zniszczenia życia moralnego. Zob. Z. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, s. 15. Kwestionuje się nawet sens trwałych nienaruszalnych norm moralnych, gdyż ma to prowadzić – do sytuacji konfliktowych, nietolerancji, zaciętrzewienia. W miejsce jednego uniwersalnego kodeksu etycznego proponuje się przyjęcie zasady „wzajemnej równości” wszystkich propozycji etycznych. Por. S. Kowalczyk, *Dlaczego Kościół przeciwny jest liberalizmowi?*, w: *Problemy współczesnego Kościoła*, red. M. Rusecki, Lublin 1997, s. 418.

- decentralizacja kultury – rozbitcie kanonu sztuki i kultury;
- tolerancja – pojmowana jednostronnie i destrukcja życia społecznego¹⁸;
- nastawienie anty – w skali globalnej – np. antyfundamentalizm, antyabsolutyzm, etc.;
- relatywizm etyczny¹⁹;
- negacja etyki²⁰;
- hołduje antypedagogice²¹;

¹⁸ Postmodernistyczne życie społeczne charakteryzuje się pluralizmem zasad. Skutkiem braku jednolitych zasad jest rozpad lub rozczłonkowanie życia społecznego. Szczególnym aspektem zatimizowania jednostek w społeczności jest osłabienie relacji osobowych. Jednostki wchodzi w relacje z innymi tylko dla doraźnych celów. Brakuje zrozumienia dla głębokich – emocjonalnych – więzi osobowych. Zob. B. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, s. 15.

¹⁹ Do najbardziej kontrowersyjnych elementów relatywizmu etycznego należą: skrajny indywidualizm i subiektywizm, deprecjonowanie prawdy, ekonomizm, brak zrozumienia dla altruistycznej miłości. Postmodernizm – w problematyce moralnej – odszedł od języka obiektywistycznego na rzecz subiektywistycznego. Dlatego w miejsce uniwersalnych norm, bazujących na rozpoznaniu bytowości człowieka jako osoby, proponuje się zasady relatywno-fakultatywne. Źródłem etycznego relatywizmu jest teoria emotywizmu, w myśl której wszystkie wartości, oceny i zasady moralne są jedynie subiektywną ekspresją indywidualnego człowieka, jego wyborem i postawą. Zob. A. Mac Intyre, *After Virtue. A study in Moral Theory*, Notra Dame 1981, s. 12-23. Stanowisko emotywizmu zakłada, że jakakolwiek racjonalna motywacja etyki normatywnej nie jest możliwa. W takiej interpretacji etyka jest zdegradowana do poziomu czasowych konwencji, które można zmieniać. Zob. S. Kowalczyk, *Dlaczego kościół przeciwny jest liberalizmowi?*, s. 419.

²⁰ Etyka postmodernistyczna – swoista anty-etyka jest niezwykle prowokująca. Proklamując absolutyzację roli rozumu i wolności, stanowi zjawisko, a raczej styl życia, godzący w sferę kultury moralnej. Czyni to, tworząc wyrafinowane napięcia między logosem a etosem. Są one wynikiem podstawowego ugodzenia postmodernistycznego, jakie ma miejsce w sferze antropologicznej, zakwestionowania podmiotowości, ale i transcendencji człowieka. W ten sposób postmodernizm plasuje się w obszarze podstawowego błędu antropologicznego, który niszczy w człowieku właściwe relacje między wolnością a prawdą. Por. P. Bortkiewicz, *Postmodernistyczna destrukcja kultury moralnej*, w: *Postmodernizm. Wyzwanie dla chrześcijaństwa*, red. Z. Sareło, Poznań 1995, s. 38.

²¹ Antypedagogiki – rozumianej przez postmodernistów jako nurt edukacyjny kontestujący dziedzicę kultury i wychowania człowieka. Odrzuca ona wszelki roszczenie do wychowania. Wychodzi z przekonania, że dziecko odpowiada za swoje życie na równi z dorosłymi i posiada zdolność decydowania o sobie samym od chwili urodzenia. W przekonaniu antypedagogów, dzieci mają prawa równe ludziom dorosłym. Antypedagogika uniezależnia w ten sposób dzieci od rodziców tak dalece, że zwalnia

- konsumpcjonizm i komercjalizacja²² – wyznaczniki społeczeństwa.

Na podstawie przytoczonych wyżej cech postmodernizmu, można dojść do przekonania, iż postmodernizm jest wezwaniem do przemysłenia kultury europejskiej. Jest buntem wobec prawd uznawanych za wieczne. Nie przypadkowe okazuje się również współistnienie postmodernizmu w kulturze z poważnym kryzysem cywilizacyjnym.

IV. Postmodernizm w kulturze i sztuce

Człowiek w rzeczywistości – nie jest w stanie radykalnie wyzwolić się spod wpływu kultury²³, nawet jeżeli werbalnie deklaruje swoją absolutną autonomiczność. Kultura, w której człowiek wyrósł, w istotnej

tych ostatnich nawet z odpowiedzialności za posiadanie wiedzy o tym, co dla dziecka i jego rozwoju jest najlepsze. Zob. S. Kuczkowski, *Strategie wychowawcze*, Warszawa 1985, s. 11; A. Bławat, *Antypedagogika – postmodernistyczne zakwestionowanie wychowania*, w: *Postmodernizm. Wyzwanie dla chrześcijaństwa*, red. Z. Sareło, Poznań 1995, s. 40-50.

²² Komercjalizacja podporządkowująca wszystkie dziedziny ludzkiego życia, wchłania człowieka poprzez wyrafinowane techniki – w ideał nie ograniczonej wolności, krępujących konwenansów, czy spontanicznego samostanowienia. Oddając się ich niepoahamowanej konsumpcji traci człowiek kontakt z realnym światem. Zob. Z. Sareło, *Postmodernistyczny styl myślenia – życia*, s. 18.

²³ Istnieje wiele definicji i koncepcji kultury, na szczególną uwagę zasługuje integralno-personalistyczne rozumienie kultury. O kulturze mówi dokument międzynarodowy tzw. *Deklaracja Meksykańska*, która mówi: „... za kulturę w znaczeniu najszerszym można dziś uważać zespół charakterystycznych cech duchowych i materialnych, intelektualnych i uczuciowych, które znamionują dane społeczności lub grupy społeczne. Ponadto obejmuje ona sztukę, literaturę, style życia, podstawowe prawa człowieka, systemy wartości, tradycje i wierzenia...”. Cyt za: H. Carrier, *Ewangelia i kultury. Od Leona XIII do Jana Pawła II*, Rzym 1990, s. 115. Dokument ten akcentuje sens personalistyczno – aksjologiczny kultury. Człowiek to nie tylko *homo faber*, ale także twórca kultury.

Jan Paweł II zwraca uwagę na nieodzowność kultury duchowej dla autentycznego rozwoju człowieka. Ta personalistyczna koncepcja kultury koncentruje się na wartościach poznawczych, moralnych, społecznych i religijnych. Papież przypomina: *kultura jest tym, przez co człowiek staje się bardziej człowiekiem; bardziej jest* (Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Fragment przemówienia Jana Pawła II do intelektualistów, Coimbra 15 V 1982). Personalistyczny model kultury wymaga uznania priorytetu istnienia przed posiadaniem, wartości moralnych przed ekonomicznymi i witalnymi. Zob. S. Kowalczyk, *Czy Kościół wniósł coś w kulturę?*, w: *Problemy współczesnego Kościoła*, red. M. Rusecki, Lublin 1997, s. 371-372.

mierze determinuje jego rozumienie sensu siebie, piękna i wartości świata, a także akceptowany przez niego światopogląd kulturowy; a czynniki te w sposób zasadniczy wpływają na wyrobienie estetyczne, gust i kulturę duchową. Z drugiej strony każda postawa człowieka ma wpływ na środowisko społeczne (jego oryginalność, regionalizm, *multi curatural exchanging*). Swoim działaniem i postawą człowiek tworzy lub niszczy kulturę, szczególnie w najbliższym sobie kręgu społecznym.

Rysem ponowoczesnego myślenia i stylu życia w dobie postmodernizmu, jest odrzucenie idei celu. Kultura postmodernistyczna oparta jest na antyteologicznej wizji świata, w którym nie ma ani celu, ani określonej drogi. Antyteologiczność takiego stylu życia jest ściśle związana z postmodernistyczną koncepcją czasu – dla człowieka ważna jest chwila obecna, w której chce doświadczyć jak najwięcej, doznawać przyjemnego napięcia wyzwalanego przez coraz nowe bodźce. Człowiek ujmuje siebie jako całość samą w sobie, bez podstaw i korzeni²⁴, bez przeszłości i przyszłości. Nie jest dla niego ważne, ani to jak pojmował siebie wczoraj, ani też co czynił w przeszłości.

Sztuka i kultura – ze swojego założenia wychodząc – ma wprowadzać człowieka na wyższy poziom; musi mieć na celu podniesienie człowieka ku wyzwoleniu, oczyszczeniu, a co za tym idzie – wyniesieniu na wyższe pokłady kultury duchowej.

Lata 80 XX wieku ujawniły w sztuce potrzebę zaspokojenia bardziej bezpośredniego – jakiego nie mogła dać dotychczasowa sztuka konceptualna - czegoś prostszego w odbiorze; z jasno wyrażonymi myślami i precyzyjnie odsłoniętą ideą. Dziedziny „sztuki wizualnej” (malarstwo, rzeźba, architektura, kino, fotografia, tv, komiks, moda, etc.) spotkały się na początku XX wieku z awangardą. Zmierzch figuratowości, rozwój sztuki abstrakcyjnej, wynalezienie nowych materiałów architektonicznych – to spowodowało, iż można było w sztuce osiągnąć niespotykany dotychczas wymiar. Odkrywające się nieograniczone możliwości twórcze – prowadzą jednak do wyjałowienia artysty, przesadnego, anormalnego akcentowania ludzkiej wolności, roli zmysłów – z *pogranicza horroru i sadomasochistycznego body art*²⁵.

²⁴ W ten sposób świat realnie istniejący jawi się jako zbiór chaotycznie nagromadzonych elementów, pozbawionych korzeni i fundamentu.

²⁵ Por. G. Dorfler, *Historia sztuki świata*, Warszawa 1998, s. 668n.

Sztuka i kultura – na podstawie lansowanej przez postmodernizm wolności, tolerancji, relatywizmu moralnego, eklektyzmu i pluralizmu – staje się miejscem eksperymentu. Zestawia się – to co było dotychczas niedopuszczalne według zasad przyzwoitości publicznej i kanonu – przedmiotom technicznym dopasowuje obsceniczny, eschatologiczny, mistyczny wymiar ludzkiego ciała; sztuka staje się poniekąd zwrotem ku ludzkości i estetyzuje społeczeństwo – jednakże przedstawia wynaturzoną jego strukturę i zupełny brak zasad moralnych.

W tworzeniu *ex nihilo* przed twórcami otwierają się perspektywy nowych form artystycznych, niezwykle złożone, zdolne stworzyć nowe horyzonty *formalne* i *czasowe* twórczej działalności²⁶.

O dynamizmie i szybkości rozpowszechniającej się idei postmodernizmu, może również świadczyć fakt, iż dotarła ona w najbardziej intymne dziedziny ludzkiego życia – jak wiara w Boga i drogi Jego poznania, dynamizm wiary i relacje z Bogiem, doświadczenie Kościoła, liturgię i sposoby głoszenia Słowa Bożego.

Postmodernizm sprzyjał również promowaniu pewnych wzorów osobowych, postaci, które odznaczały się brakiem zasad etycznych, uznawaniem dowolnej hierarchii wartości itd. Sposobem ocalenia siebie i wejściem na wyższy poziom jest on sam. Idee postmodernistyczne dotknęły z całą siłą kwestię wychowania i doprowadziły do powstania zupełnie nowego nurtu kwestionującego potrzebę wychowania tzw. *antypedagogiki*.

Postmodernizm zawładnął skutecznie również umysłami naukowców. Filozofia postmodernistyczna – zrywając z tradycyjną konceptualizacją poznawanej rzeczywistości – doprowadziła do ogłoszenia *końca filozofii*, roztaczając w ten sposób wizję kultury postfilozoficznej. Obok filozofii, historia jest jednym z głównych przedmiotów zainteresowania postmodernistów. Częścią składową postmodernistycznej refleksji nad społeczeństwem, współczesną kulturą i polityką jest koncepcja *końca historii*²⁷.

Istotnym elementem we współczesnej sztuce i kulturze jest postmodernistyczne podejście do znaków i symboli. W nowożytności usiłowano dość precyzyjnie opisywać treści, które oznaczały lub wyrażały.

²⁶ G. Dorfler, *Historia sztuki świata*, s. 669.

²⁷ Zob. Zob. T. Buksiński, *Postmodernistyczna historia, czyli koniec rozumu i wolności*, Poznań 1993, s. 84-90.

Postmodernistyczna kultura, choć przepełniona znakami i symbolami, w odróżnieniu od całej tradycji, przyjmuje dowolność i kreatywność jednostek w ich stanowieniu oraz interpretowaniu. Znak nie wyraża tu żadnej obiektywnej treści.

Interesującym elementem ogniwa – okazuje się również być – język mówiony i język mediów – na ile jeden i drugi w kontekście zacierających się granic moralnych i etycznych – jest w stanie przedstawić prawdę o człowieku i wiarygodną informację?

W kulturze współczesnej widać zawrotny wpływ postmodernizmu. Wyraża się on w ciągłym akcentowaniu trudności człowieka w odnalezieniu odpowiedzi na podstawowe pytania, gdy tymczasem odpowiedzi na stawiane pytania zostały zniekształcone przez tą samą ideologię. Próby odrzucenia wyższych wartości, negacja wzorców i norm moralnych, wrogość wobec rodziny i narodu, również głęboko zakorzenione przeświadczenie społeczne, iż prawdy nie da się poznać, jak też sceptycyzm prawdy, konfesjonizm światopoglądu, zanikające życie religijne, zinstytucjonalizowany Kościół, nierówność społeczna i ekonomiczna, niestała polityka, zakamuflowany market idei, upadek autorytetów, poczucie alienacji – przedstawia współczesnemu człowiekowi chorobotwórczą perspektywę wszechogarniającego bezsensu i marazmu, którego efektem jest zagubienie w rzeczywistości. Na fakt choroby współczesnej cywilizacji uwagę zwraca Jan Paweł II, proponując nową strukturę – miłość. Wyraźnymi zaś symptomami kryzysu współczesnej kultury i cywilizacji są liczne zagrożenia podkopujące racje istnienia i godność osoby ludzkiej. Można tu przytoczyć długą listę objawów tej choroby, jak choćby: odchodzenie od religii jako źródła wartości i norm postępowania, bezproblemowe odrzucanie i nieuznawanie tradycyjnej hierarchii wartości, relatywizm i subiektywizm moralny, absolutyzacja wolności bez odpowiedzialności, fascynacja wartościami zmysłowymi i deprecjacja wartości duchowych, hedonizm, utylitaryzm, poczucie beznadziejności²⁸. Sytuacja ta wskazuje wyraźnie na to, że dla wielu rozróżnienie między subiektywnością a obiektywnością staje się bardzo nieostre.

Tak więc pozostają jeszcze kwestie wątpliwe, które należy uściślić: *czy lansowana przez postmodernizm koncepcja kultury, jest kulturą – czy antykulturą?*

²⁸ Zob. J. Ziółkowski, *Kryzys wartości*, „Communio”, 3(1983), nr 6, s. 26-43.

Jak również przytoczona przez nas wypowiedź Jana Pawła II: *kultura jest tym, przez co człowiek staje się bardziej człowiekiem; bardziej jest*²⁹ – ma zupełne odniesienie, do przedstawionego zagadnienia?

Zakończenie

Człowiek pozostanie zawsze bytem, który interpretuje życie i świat w kategoriach wartości i identyfikuje je lub nie ze swoim istnieniem. Dziś, jak zauważyliśmy wyżej, wobec gwałtownych przemian cywilizacyjnych i kulturowych, gdy nastąpiło załamanie się dotychczasowych systemów myślowych i wzorcowych modeli postępowania, narasta coraz bardziej poczucie zagubienia i niemożności wyraźnego ustalenia, co jest dobre a co złe³⁰. W ślad za tym idzie trudność jednoznacznego opowiedzenia się i wyboru kierunku kształtowania człowieka i otaczającej go rzeczywistości.

W tej sytuacji – postmodernizm jako zjawisko obejmujące wielopłaszczyznowo człowieka i jego życie – potęguje to zjawisko.

Mowa wygłoszona przez Św. Pawła na Areopagu – stanowiła wzniosły punkt i moment pogodzenia *fides et ratio*, pogodzenia frontów ideologicznych i kulturowych, jak też prezentacją jedynej drogi prowadzącej do wolności ducha. W tej samej sytuacji znajduje się dziś filozofia, która wyprowadza ludzkie myślenie na ideologiczny Areopag, aby podjąć wysiłek walki z praktykami o charakterze destruktywnym – czy usłyszysz „*posłuchamy Cię innym razem*”?

W niniejszym artykule dokonaliśmy prezentacji postmodernizmu jako zjawiska wszechobecnego i wszechogarniającego, nie rzadko również determinującego działania człowieka. Jednocześnie zadania – jakie postawiliśmy we wstępie, a mianowicie ukazanie potrzeby wzmożonego wysiłku Kościoła – pokazują jak wielkie pokłady i obszary życia człowieka, stanowią teren do zagospodarowania. Człowiek musi czuć oparcie, znać trwałe wartości, na których mógłby budować gmach swej osoby i realizować w pełni swoje powołanie. Umieć łączyć dobro moralne z *sacrum*. A przyjęcie właściwej antropologii gwarantuje osobie ludzkiej poznanie i przeżycie dobra moralnego jako wartości samej w sobie do-

²⁹ *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Fragment przemówienia Jana Pawła II do intelektualistów, Coimbra 15 V 1982.*

³⁰ Zob. S. Rosik, *Wyzwania i wybory moralne. Refleksje teologiczno-moralne*, Lublin 1992, s. 16.

niosłej i pozwala poprzez wierną służbę tym wartościom doświadczyć sensu istnienia. Uświadomienie sobie sensu życia możliwe jest tylko pod warunkiem potraktowania tego życia całościowo. Źródłem takiej inspiracji jest Kościół, a miejscem realizacji – wspólnota Kościoła.

POSTMODERNISM AND ITS PRESENCE IN CONTEMPORARY CULTURE AND ART

Summary

Postmodernism as a cultural movement has a two bound-together levels. First, we have life style, human mentality, and all that is characteristic of the present age. The second level exhibits a theory which draws on a different kind of science: thus, we speak about postmodern philosophical theories, and aesthetic, pedagogic, and even musicological postmodernism.

In this an article, I try to show postmodernism in a two levels.

This discussion will focus on four points: first, we show the genesis of postmodernism and it connections with different philosophical conceptions. Next, we present the relationship between postmodernism and modernism. The main idea is in part three. Finally, we discuss the presence of postmodernism in culture and art.

Man is surrounded by the postmodern idea. All levels of his life are completely determined by it. This prompts our interest in this topic. Postmodernism seems to be a part of European culture. It seems to be a revolution in the rules which are known as eternal. It is not a mistake that we find postmodernism in cultures with serious civilization crises.

The human being is always a creature who views his life and world in categories, and whether he identifies with them or not. Today, as we have shown earlier, a person can feel lost as civilization confronts cultural change and the present system's way of thinking; models of training are making without description what is good and what is bad.

In this situation, postmodernism confronts all levels of human life, making this fact much more important.

All these things show the special and very realistic challenges for the Church, which has written in his nature. We can find so many things, which can be points in the Church's work, studies, doctrines, and needs. The problem of postmodernism has to be completely addressed and understood to make everything better for man and the Church.